

ВСТУП

Мандруючи сторінками історії, знаходимо дуже багато спроб якомога правдивіше відчитати богооткровенний зміст Святого Письма. Починаючи з дохристиянських часів і аж до нині, люди чинили і продовжують чинити спроби екзегези промовленого Богом і записаного людьми Слова Божого. Найбільш вдалі із них належать особам, які жили і діяли в Золоту Добу патристики (IV-V століття) і століттям раніше - представникам двох найбільших богословських шкіл: Олександрійської та Антіохійської. Імена Климента Олександрійського, Орігена, Діди́ма Сліпо́го та Євсевія Емеського, Діодора Тарсійського, Теодора Мопсуестійського вписані золотими літерами в історію біблійної екзегези. Та найяскравішою серед екзегетів є особа вихованця Антіохійської екзегетичної школи Йоана Золотоустого.

Творча спадщина святого Йоана Золотоустого дуже велика, але ще більшим є його внесок у розвиток біблійної екзегези і вплив на тих, хто нею займався після нього. Саме тому ми й вирішили придивитися ближче до методів інтерпретації Слова Божого Антіохійського Єпископа, а згодом Архієпископа Константинопольського, щоб розкрити багатство його екзегези.

З огляду на обсяг нашої праці, для дослідження екзегетичних методів Йоана Золотоустого ми обрали Коментар на Послання до галатів. Цей твір не є надто великим за обсягом (шість гомілій).

Актуальність нашої дипломної роботи полягає в тому, що екзегеза Коментаря на Послання до галатів є маловивченою, а отже, - потребує ширшого дослідження. Крім того проповідницький досвід Йоана Золотоустого міг би бути дуже корисним для нас у подальшому пастирському служінні, адже здебільшого Йоан Золотоустий коментував книги Святого Письма із церковного амвону.

Метою нашої праці є, беручи за зразок Коментар на Послання до галатів, дослідити, які саме методи і яким чином використовував їх Архієпископ Константинополя при екзегезі біблійних текстів. Тоді, сподіваємося, і зможемо безпосередньо діткнутися до святоотцівського коментування Біблії та почути крізь віки голос славного проповідника і екзегета, якого ще в далекому VI столітті християни назвали Золотоустим.

Для досягнення поставленої мети ми вдамося до виконання певних завдань. Найкращим способом детально ознайомитися із екзегезою Святителя було б не студіювання томів дослідницької літератури, але безпосереднє приглядання до коментування Йоаном Золотоустим Павлового Послання до галатів. Для цього нам треба було б вивчити методологію, яку використовував Святитель. А щоб цього досягнути, необхідно, ознайомившись із його життям та навчанням, простежити, яка методологія вже існувала в його часи.

Поставлені завдання виконуватимемо за допомогою методів аналізу та синтезу. Завдяки аналітичному методу ми зможемо проаналізувати середовище становлення Йоана Золотоустого як екзегета, його творчу спадщину, зокрема Коментар на Послання до галатів, та походження екзегетичних методів, якими користувалися тогочасні інтерпретатори Святого Письма. За допомогою методу синтезу зможемо зібрати,

згрупувати та представити у нашій праці результати аналітичних досліджень.

Йоан Золотоустий був настільки багатогранною особистістю, що праці про нього можна писати у будь-якій дисципліні. Він є прекрасним богословом, відданим пастирем, вишуканим вчителем суспільної моралі, вмілим промовцем та аскетом. Однак ми вирішили ближче познайомитися з ним у галузі святоотцівської екзегези Святого Письма, адже Святе Письмо - це Слово Боже, яке спільно зі Святим Переданням є основою нашої віри і джерелом пізнання Бога, а відчитування його Святими Отцями є для Церкви еталоном його розуміння і тлумачення.

Нашу працю ми побудуємо наступним чином. Подавши у вступі основні роз'яснення та напрямні, які б пролили світло на актуальність вибраної нами теми дипломної роботи та методу її розкриття, ми перейдемо до дослідження екзегези Йоана Золотоустого.

Основна частина праці складатиметься із двох розділів.

У першому розділі ми ближче ознайомимося з особою автора Коментаря на Послання до галатів та, власне, самим твором, контекстом його написання і структурою. Чому це важливо? Бо без ознайомлення зі середовищем, в якому зростав та навчався Золотоустий, ми не зрозуміємо причин вживання ним тих чи інших методів екзегези. Крім того, необхідним у цьому розділі буде прослідкувати, які екзегетичні методи взагалі існували у IV-V століттях - часі діяльності Йоана Золотоустого. Для розуміння суті, власне, екзегетичної методології Святителя, ми простежимо її зародження в Антіохійській екзегетичній школі та, для порівняння, використання її іншими відомими інтерпретаторами Біблії. Оскільки Антіохійська школа екзегези існувала поряд із Олександрійською, буде доречним ознайомитися з методологією і цієї школи. Тоді матимемо змогу більш об'єктивно подивитися на екзегезу Золотоустого.

Опісля ми перейдемо до другого розділу нашої дипломної роботи - аналізу твору. Ми вже знатимемо, якими методами користувався Йоан Золотоустий у своїй екзегезі загалом як виходець з однієї із богословських шкіл. А, отже, зможемо простежити, які з них він використовував в екзегезі Послання до галатів. Таким чином прослідкуємо вживання ним буквально-історичного методу, базованого на двох риторських прийомах Антіохійської екзегетичної школи - методіконі та історіконі, та серії «духовних» методів екзегези, серед яких: типологія, теорія, аналогія. Крім того, один з етапів нашої праці окремо присвятимо його моральним повчанням - тропологічному методу біблійної екзегези, адже такого роду тлумаченню Святого Письма Золотоустий присвячує немало зусиль і часу. На кожному з етапів ми загально характеризуватимемо кожен із методів та вказуватимемо на місця Коментаря, в яких Святитель вживає той чи інший метод.

Опісля підведемо підсумки та подамо список використаної літератури.

Джерелами для написання даної дипломної праці служитимуть оригінальний текст Коментаря із 61-го тому Грецької патрології Міня та російський переклад твору, поміщений у збірці творів Золотоустого під назвою Творение святого отца нашего Иоанна Златоуста Архиепископа Константинопольского, виданій Свято-Успенською Почаївською Лаврою у 2005 році. Коментар на Послання до галатів розміщений у 10-у томі цього видання на 755-846 сторінках.

Під час вивчення особи Йоана Золотоустого та його творчості ми в основному користатимемо із книги Рудольфа Брендле Йоанн Златоуст. Проповедник, єпископ, мученик. У дослідженні екзегетичної методології у Йоана Золотоустого загалом опиратимемося на кандидатську працю кандидата біблійних наук Олега Пирогова Экзегетические методы свт. Иоанна Златоуста в его Толковании на послание св. ап.

Павла к римлянам та наукову працю науковця Олени Казеніної-Пристанської Золотие уста. Жизнь и труды Иоанна Златоуста а також на Бібліографічний словник авторства протоієрея Олександра Меня, інтернет-ресурс Православної Енциклопедії та наукові напрацювання таких авторів як А. Лопухін, Г. Флоровський, І. Попов, А. Амман а також J. Quasten, J. Czuj, F. Young, M. Simonetti та інших.

Щодо термінології, яка вживатиметься у цій дипломній праці, слід зазначити, що такі поняття, як «екзегеза», «інтерпретація», «тлумачення», «коментування» є синонімічними. У вживанні терміну «Святитель» матимемо на увазі особу Йоана Золотоустого. Щодо поняття «"духовні" методи екзегези», під ними слід розуміти такі екзегетичні методи, які спрямовані на відчитання прихованого змісту тексту - не буквального. Термін *ἑρμηνεία* часто вживатимемо у грецькому його оригіналі, слідуючи дослідникам екзегези Йоана Золотоустого. Однак синонімічними до нього поняттями будуть український варіант цього поняття «теорія» та словосполучення «споглядальний метод». Інші грецькі терміни, пояснивши попередньо їхнє значення, вживатимемо винятково в оригіналі.

Консультантом у роботі з оригінальним текстом Коментаря Послання до галатів та вживанні грецьких термінів буде науковий керівник. Переклад текстів з російськомовного видання Коментаря, який часто цитуватиметься у цій роботі, та з англо-, польсько- та італомовних джерел здійснюватиме автор дипломної праці.

Переклад з цих мов здійснюватиметься буквально, при потребі ж ми помічатимемо слово, словосполучення або ж ціле речення у квадратні дужки для уточнення і кращого розуміння перекладу тієї чи іншої мовної одиниці.

ВИСНОВКИ

У цій дипломній роботі ми мали на меті дослідити екзегезу св. Йоана Золотоустого, простеживши, які екзегетичні методи він використовує у своєму Коментарі на Послання до галатів. Нами було опрацьовано твір, опублікований у 10-му томі збірки Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, виданому у Почаєві 2005 року. Також ми зверталися до оригінального грецького варіанту, розміщеного у 61-му томі Грецької патрології Міня. Крім того, ми простудіювали дослідницьку літературу, щоб збагнути, в чому полягає суть екзегетичних методів, використовуваних славним екзегетом Антіохійської школи. На основі опрацьованої літератури можемо зробити наступні висновки.

Йоан Золотоустий був і залишається взірцем біблійного інтерпретатора. Він жив Словом Божим і все своє життя присвятив екзегезі Святого Письма. Воно супроводжувало цього Святителя від народження до смерті. Першим подарунком, який ще малим хлопчиною Йоан Золотоустий отримав від матері, була Біблія. Таким чином вже з раннього дитинства Константинопольський Архієпископ пізнавав її богооткровенний зміст. Святитель був високоосвіченою людиною. Здобувши блискучу риторську освіту у видатного Ліванія, Йоан подався на навчання до Тарсійського єпископа Діодора - одного із найбільш славних екзегетів Антіохійської школи. У нього він вивчав екзегетичну методологію цієї школи - буквально-історичий підхід до тлумачення Святого Письма. Згодом через усвідомлення вартості Христового священства, Йоан всіляко намагався його уникнути, вважаючи себе недостойним священничої гідності. Та все ж він став священиком.

Святе Письмо Золотоустий тлумачив з церковного амвону. Служачи в антіохійській катедрі, він багато проповідував. Значна частина його проповідей була тлумаченням біблійних текстів, а кількістю збереженої екзегетичної спадщини Йоан Золотоустий перевершив всіх екзегетів того часу. Майже всі коментарі на біблійні книги спершу священика в Антіохії, а згодом і Архієпископа столичного Константинополя були виголошені із амвону усно та в той же час законспектовані стенографами, а опісля перевірені самим Золотоустим і видані. Проте декілька творів, серед яких і Коментар на Послання до галатів, на думку дослідників, вийшли безпосередньо з-під пера самого автора.

Антіохійська екзегетична школа, в основному, відчитувала текст Святого Письма буквально-історично. Алегоричний метод тлумачення, рідний для Олександрійської екзегетичної школи, був чужим для Антіохійської школи екзегези. Натомість школа в Антіохії крім буквально-історичного застосовувала в інтерпретації Святого Письма ще й серію «духовних: екзегетичних методів, особливо, - споглядальний (весорія) та тропологічний. ©есорія була основним інструментом в руках антіохійців, за допомогою якого вони через споглядання буквально відчитували духовний зміст біблійного тексту. Тропологічний метод екзегези вживався антіохійськими екзегетами для морального поучення вірних. Така форма інтерпретації Святого Письма найчастіше нагадувала проповідь. Завдяки описовому елементу кожної зі шкіл ми наблизилися до розуміння, в чому ж полягає сутність кожного із методів екзегези, а отже змогли простежити їх використання вихованцем однієї зі шкіл в Коментарі на Послання до галатів, про що йде мова в другому розділі нашої дипломної праці. Це і було нашим завданням.

Йоан Золотоустий у своїй екзегетичній діяльності наслідував методи рідної йому Антіохійської школи, які базувалися на історично-герменевтичному підході до Святого Письма, але, коли вбачав потребу, вдавався й до «духовних» методів екзегези. Найбільше, як ми побачили з нашого дослідження, Йоан Золотоустий тлумачить Послання апостола Павла до галатів буквально-історично. Для цього він вживає два риторські принципи Антіохійської школи - методікон та історікон. Застосовуючи методікон, Святитель аналізує зміст, складову (ижовеаід) тексту, а також тлумачить його послідовно - стих за стихом. За допомогою другого принципу - історікону - Йоан Золотоустий визначає лице (жрасожоу) (хто саме звершує ту чи іншу дію), мету (спсожод) або волю (уусо^і] написання того чи іншого виразу, причину (атад) сказаного, історичні обставини або час подій (шірод), хронологічну послідовність тощо.

Йоан Золотоустий не обмежувався буквальною коментуванням Біблії. Коли неможливо було буквально прокоментувати те чи інше місце у творі, а буквально- історичний метод для цього виявлявся недостатнім, він вдавався до «духовних» методів екзегези. Таким чином Йоан Золотоустий не був сухим буквалістом, як інколи його характеризували західні науковці (зокрема, німецький богослов Ф. Янг).

У Коментарі зустрічаються місця, де Золотоустий, щоб здійснити екзегезу біблійного уривку, поєднує буквально-історичний з «духовними» методами. Наприклад, у моральній частині твору він інтерпретує Послання до галатів тропологічно, визначає і намір (уусоцг] особи, що належить до історікону, - фундаменту буквально-історичного екзегетичного методу.

Важливим елементом екзегези Святителя був морально-повчальний елемент. Його Золотоустий у своїй екзегезі реалізує за допомогою тропологічного методу. Майже третина (п'ята і шоста гомілії, за винятком закінчення) Коментаря на Послання до галатів

присвячена моральному повчанню вірних. Серед моральних тем від заторкує поняття відносин між людьми, похвали, суспільного становища, підтримки один одного тощо. Святитель спільно з апостолом Павлом, закликає християн «носити тягарі один одного» (Гал 6, 2).

Багато уваги Константинопольський Архієпископ приділяє відносинам між вчителем та учнем. Так він навчає, що вчителі мають жити з того, що вони навчають, як і апостоли, які проповідували Євангеліє, жили з проповіді. Тому й закликає учнів служити усердно своїм вчителям в їх утриманні. Натомість, якщо вчитель переступає міру необхідного, то втрачає і своє достоїнство, але не від того, що бере, але від того, що бере понад міру. Крім того Золотоустий характеризує добрі і злі вчинки людей та їх походження виходячи із морального стану його пастви. Наприклад, Святитель повчає, що злі діла походять тільки від нас, добрі ж справи потребують не тільки наших старань, але й Божого чоловіколюбства. Закликає Архієпископ не бути марнославними, адже марнославство є причиною всього зла, задержуватиме між собою, не заздрити один одному, бо від марнославства народжується заздрість, а від неї походять всі незліченні види зла. Повчаючи вірних, Золотоустий наводить часто приклади зі Святого Письма.

Варто сказати й те, що не все, що планувалося дослідити у роботі, нам вдалося здійснити. Ми не змогли знайти достатньо літератури, аби дослідити контекст написання самого твору, тому вказали у праці лише ті факти, які змогли підтвердити дослідженнями науковців. Щодо методів, які використовував Йоан Золотоустий в Коментарі на Послання до галатів, представлених нами в дипломній роботі, не можемо остаточно ствердити, що Святитель вживав виключно ці п'ять методів. Ми подали ті, які нам вдалося віднайти на богословських і красномовних сторінках твору св. Йоана Золотоустого.

Наша праця є лише невеликою спробою привідкрити багатство святоотцівської спадщини і показати витонченість інтерпретації Святого Письма Золотоустим із можливим подальшим використанням напрацювань у майбутньому. З огляду на обсяг дипломної роботи ми всього лиш показали, які саме методи, що їх нам вдалося відшукати, Святитель використовував у Коментарі на Послання до галатів. Цим намагалися прилучитися до тих напрацювань, які вже є у царині патристики. Однак поле праці над дослідженнями святоотцівської екзегези залишається ще дуже широким.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Святе Письмо та документи Церкви

Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменко. Рим 1991. Єрусалимська Біблія. Новий Завіт і Псалми. Зі вступами і коментарями з «La Bible De Jérusalem». Львів 2009.

Словники

Вейсман А. Греческо-русский словарь. Москва 1991. Ганич Д., Олійник І.

Російсько-український словник. Київ 1978. Звонська-Денисюк Л. Грецька мова Нового Завіту. Київ 2000. Мень А. Библиологический словарь, т. 1, Москва 2002.

Злузл У., Камфорт Ф., Большой библейский словарь, Санкт-Петербург 2005. Liddell and Scott's. Greek-English Lexicon. London 1916.

Джерельна література

Йоан Золотоустий. Коментар на Послання до галатів // Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, т. 10, Почаев 2005. Patrologia Gr<ca, 61.

Допоміжна література

Архиепископ Аверкий. Четвероевангелие. Апостол. Москва 2010. Брендле Р. Иоанн Златоуст. Проповедник, епископ, мученик. Москва 2008. Диалог Палладия Еленопольского с Феодором, римским диаконом // Древние жития святителя Иоанна Златоуста, Москва 2007.

Казенина-Пристанскова Е. Золотив уста. Жизнь и труды Иоанна Златоуста, Ровно 2003. Пирогов О. Экзегетические методы свт. Иоанна Златоуста и его Толкования на Послание св. ап. Павла к Римлянам. Автореферат, Сергеев Посад 2009. Попов И. Труды по патрологии. Сеятие Отци II-IVee., Москва 2005. Флоровський Г. Восточные Отци IV-VIка, Париж 1931. Флоровский Г. Восточные Отци IV-VIII еекое. Москва 1999. Simonetti M. Lettera e/o allegoria. Roma 1984.

Simonetti M. Uno sguardo d'insieme sull'esegesi patristica di Isaia fra IV e V secolo II Annali di storia dell'esegesi, Bologna 1984. Young F. Biblical Exegesis and the Formation of Cristian Culture, Cambridge 1997.

Додаткова література

Амман А. Путь отцое. Москва 1994.

Йоан Златоустий. Деї гомілії на слоєа: «Вітайте Прискилу і Акилу» і інших (Рим 16, 3), 2, 1 // Теоренія сеятаго отца нашого Иоанна Златоуста, т. 3, кн. 1, Почаев 2005.

Йоан Златоустий. Гомілії на Послання до римлян II Теоренія сеятаго отца нашого Иоанна Златоуста, т. 9, кн. 2, Почаев 2005. Йоан Златоустий. Похеали сеятому апостолоєі Паелоеі. Львів 2008. Саврей В. Александрийская школа и истории философско-богослоеской мысли, Москва 2006.

Сагарда Н., Сагарда А. Полный курс лекций по патрологии, Санкт-Петербург 2004.

Теоренія сеятаго отца нашого Иоанна Златоуста, т. 2, кн. 2, Санкт-Петербург 1896.

Теоренія сеятаго отца нашого Иоанна Златоуста, т. 9, кн. 2, Почаев 2005.

Фаррара Ф. Жизнь и труды Сеятых Отцов и учителей Церкви, т. 2, Санкт-Петербург 2001.

Шафф Ф. История христианской Церкви, Санкт-Петербург 2007.

Яремця М. Життя людини у Христі за творами св. Йоана Златоустого // Похвали святому апостолові Павлові. Львів 2008.

Czuj J. Patrologia. Poznan 1954.

Quasten J. Patrology. Volume III, Westminster 1984.

Інтернет-джерела

Богословские школы Древней Церкви // [Електронний ресурс]: Православная Энциклопедия. - Режим доступу до статті: <http://www.pravenc.ru/text/149567.html> (4.04.2016).

Йоан Златоустий. Слово до молодої вдови // Святитель Иоанн Златоуст. Слово к молодой вдове [Електронний ресурс]: Азбука веры. - Режим доступу до статті: http://azbyka.ru/otechnik/loann_Zlatoust/vdove/ (7.04.2016).

Лопухин А. Творения святого Отца нашего Иоанна Златоуста // А. Лопухин. Жизнь и труды Св. Иоанна Златоуста, Архиепископа Константинопольского // [Електронний ресурс]: Google Books. - Режим доступу до статті: <https://books.google.com.ua/books?id=v-x3BAAAQBAJ&...> (19.04.2016).

- Мейер Г. Свт. Иоанн Златоуст как толкователь Священного Писания // Православное обозрение, 10, 1889 // [Електронний ресурс]: Библиотека Якова Кротова. - Режим доступу до статті: krotov.info/lib_sec/16_p/ra/vosl_oboizr1860.htm (19.04.2016).
- Ориген. Про начала, 2, 11 // Ориген. О началах [Електронний ресурс]: Азбука веры. - Режим доступу до статті: http://azbyka.ru/otechnik/Origen/o_nachalah/ (7.04.2016).
- Ориген. Проти Цельса, 4, 45 // Ориген. Против Цельса [Електронний ресурс]: Азбука веры. - Режим доступу до статті: http://azbyka.ru/otechnik/Origen/protiv_celsa/4 (7.04.2016).
- Петровский А. Святитель Иоанн Златоуст и его Литургия // [Електронний ресурс]: Азбука веры. - Режим доступу до статті: http://azbyka.ru/otechnik/loann_Zlatoust/svjatitel-ioann-zlatoust-i-ego-liturgija/ (8.04.2016)
- Пирогов О. Экзегетические методы свт. Иоанна Златоуста в его Толковании на послание св. ап. Павла к римлянам, с. 69 // О. К. Пирогов. Экзегетические методы свт. Иоанна Златоуста в его Толковании на Послание св. ап. Павла к Римлянам [Електронний ресурс]: Азбука веры. - Режим доступу до статті: http://azbyka.ru/otechnik/loann_Zlatoust/ekzegeticheskie-metody-svt-ioanna-zlatousta-v-ego-tolkovanii-na-poslanie-sv-ap-pavla-k-rimljanam/ (7.04.2016).
- Принципы и методы толкования Свящ. Писания // [Електронний ресурс]: Православная Энциклопедия. - Режим доступу до статті: <http://www.pravenc.ru/text/164827.html> (7.04.2016).
- Созомен. История Церкви // Зрмий Созомен. Церковная история // [Електронний ресурс]: Библиотека Якова Кротова. - Режим доступу до статті: http://krotov.info/acts/05/2/s_ozomen_04.htm (7.04.2016).
- Сольский С. Краткий очерк истории св. библиологии и жзегетики, №10, Киев 1866 // Труды Киевской духовной академии // [Електронний ресурс]: 1576. Библиотека українського світу. - Режим доступу до статті: 1576.ua/books/1849 (19.04.2016).
- Heath M. John Chrysostom, rhetoric and Galatians // Biblical Interpretation 12 (2004), 369-400 // [Електронний ресурс]: White Rose. - Режим доступу до статті: <http://eprints.whiterose.ac.uk/398/1/heathm14.pdf> (20.04.2016).